

Za ptáky na poloostrov Pelješac

Pavel Vašák, Petr Dalík

Podle údajů České centrály cestovního ruchu zaměřilo v uplynulých letech na chorvatské pobřeží Jaderského moře skoro milion Čechů. Většinu z nich tvořili letní turisté zaměřeni na více či méně aktivní odpočinek u moře. Jen zlomek návštěvníků zavítá do Chorvatska na jaře nebo koncem zimy, i když v povědomí starší generace přežívají vzpomínky na nabídku cestovních kanceláří v prvních desetiletích 20. stol. zaměřenou i na lázeňské a inhalační pobyty v zimní Opatiji, samozřejmě bez koupání v moři.

Květnová návštěva Jadranu však už nabízí příjemné slunečné počasí s teplotami vzduchu vysoko nad 20 °C, což se hodí k pobytu v přírodě. Milovníci koupání by ale byli spíše zklamaní (pokud nejsou otužilci), protože voda ani náhodou nedosahuje teploty odpoledního vzduchu a má jen 17–18 °C. Zato část organismů je na vrcholu období rozmnožování a řada rostlin právě kvete. Pohledy na kvetoucí zelené náhorní krasové plošiny (polje) nebo svahy nad mořem se diametrálně liší od fotografií z letních měsíců.

Poloostrov Pelješac odstupuje od pobřeží jižní Dalmácie asi 60 km severně od Dubrovniku úzkou šíjí, kterou prochází odbočka známé Jadranské magistrály, a pokračuje

tzv. Pelješskou (či Pelješackou) transversálou celým poloostrovem až po nejzápadnější letoviska Kučište a Lovište poblíž turistického centra Orebič. Vzdušnou čarou dosahuje délka Pelješce asi 70 km, kdežto šířka kolísá mezi 3–7 km, takže z vyšších partií je směrem k pevnině výhled na tzv. Malé moře (Neretvanski kanal) a směrem ke Korčule, Mljetu a Hvaru na Velké moře, tj. otevřenou vodní plochu. Po Istrii je Pelješac rozlohou 340 km² druhým největším chorvatským poloostrovem, ale podstatně hornatějším než Istrie. Nejvyšším vrcholem je Sveti Ilija nad Orebičem (961 m n. m.), kdežto ostatní horské hřbety vroubíci pobřeží dosahují jen několika set metrů nadmořské výšky. Střední část poloostrova tvoří náhorní, zemědělsky využívaná planina (polje), která je kolem obce Potomje asi 5 km široká a 15 km dlouhá. Pěstují se hlavně olivy a vinná réva, zvláště její červená odrůda Plavac Malé, která (roste-li na svazích hory Dingač) je místní specialitou. Běžné jsou i mandloně, na kterých v době našeho pobytu zvolna dozrávaly plody. V zahradách i specializovaných sadových kulturách se hojně pěstují mandarinky, v květnu obsypané květy.

Vinice, olivové a ovocné sady střídají políčka zeleniny, pšenice, kukuřice a ladem ležící plochy porůstají travinami, např. kavaly (*Stipa* sp.), nebo řídkými lesy tvořenými hlavně borovicí černou (*Pinus nigra*), borovicí halepskou (*P. halepensis*) a cypřiši (*Thuja* sp.). Svahy kopců většinou obsadila neprůchodná středomořská macchie s převládajícími vřesovci (*Erica* sp.), pistácií (*Pistacia* sp.), vavříny *Laurus nobilis*, cisty (*Cistus* sp.), planikami *Arbutus unedo* a duby cesminolistými (*Quercus ilex*), kterými prorůstají přestup (*Smilax* sp.), plaménky (*Clematis* sp.) a další liány, což činí pohyb člověka porostem prakticky nemožný. V bylinných společenstvech koncem května nápadně a hojně kvetou např. mečík italský (*Gladiolus italicus*), hledík větší (*Antirrhinum majus*), kručinka *Gentista sylvestris* ssp. *hispanica*, mák vlčí (*Papaver rhoeas*) a šalvěj lékařská (*Salvia officinalis*). Řada druhů středomořské flóry obsahuje aromatické silice, které se při květu nebo intenzivním oslunění uvolňují do okolí a vytvářejí nezaměnitelnou vonnou kulisu macchie i travnatých biotopů.

Na Pelješci jsme pobývali počátkem druhé poloviny května 2004. Východiskem našich výletů byla malá, původně rybářská osada Sreser u Neretvanského kanálu asi v polovině délky poloostrova, nedaleko správního střediska oblasti — městečka Janjina. Navštívili jsme i tiché izolované lokality nedaleko obce Trstenik, poblíž mysu Zaglavak, na opačném pobřeží. Několikrát jsme vyjeli severozápadním směrem k letoviskům Trpanj a Orebič, odkud jsme se také vyšplhali do nejvyšších partií Svatého Iliji.

Pelješac — mys Zaglavak poblíž obce Trstenik. V pozadí ostrov Mljet

Místní přírodní i kulturní biotopy v jarní době zvučí nejrůznějšími ptačími hlasy. Patrně nejhlasitější a nejhojnější je zpěv slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*), který zní z jednotlivých keřů, souvislé macchie, řídkých lesů i vinic a sadů. Staré ptáčnický by zpěv místních samců příliš nenadchl, protože ve srovnání s hlasy našich populací je jeho proslulý klokot nezvykle krátký a do strof se občas vloudí i nelibozvučné tóny připomínající

Vlevo výřeček malý (*Otus scops*) působící u kmene stromu opravdu nenápadně. Foto L. Hlášek ♦ Vlevo nahoře samec pěnice vousaté (*Sylvia cantillans*). Zdálek jsou samec i samice nápadní bílým vousem, rezavou brud' má jen samec ♦ Samec strnada černohlavého (*Emberiza melanocephala*) sedává při zpěvu na nejvyšších místech svého teritoria, upravo nahoře ♦ Samec pěnice mistrovské (*Sylvia hortensis*). Obě pohlaví se zbarvením liší jen málo, vždy je nápadná širově žlutá oční duhovka (uprostřed). Snímky P. Dalíka, není-li uvedeno jinak ♦ Bělořit okrový (*Oenanthe hispanica*) má ochranné krycí zbarvení, vlevo dole. Foto J. Hlášek ♦ Ťuhýk rudohlavý (*Lanius senator*) je za letu nápadný černobílým zbarvením. Červený vrch hlavy je vidět jen zblízka, upravo dole. Foto J. Hlášek

typické vrčivé vábení. I tak slavíci nad ostatními zpěváky vynikají a kvalitou zpěvu se jim blíží pouze pěnice mistrovská (*Sylvia hortensis*, viz obr.), která v ČR nehnízdí, ale ve Středomoří patří k nejhojnějším pěvcům veškerých porostů dřevin v různých nadmořských výškách. Často, ale méně libozvučně, se z vyvýšených posedů nebo za přeletu ozývají samci dalších dvou druhů místních pěnic, a to pěnice bělohrdlé (*S. melanocephala*) a pěnice vousaté (*S. cantillans*, viz obr.). Rády k tomuto účelu využívají i dráty elektrického nebo telefonního vedení. Všichni zpěváci jsou neuvěřitelně neposední, ale stále si udržují asi desetimetrovou útěkovou vzdálenost a po jejím překročení se střemhlav vrhají do nejbližšího

keře, takže jejich fotografování je velmi obtížné.

Jen čírou náhodou lze v porostu zahlédnout poměrně hojného sedmihláška olivového (*Hippolais olivetorum*) nebo sedmihláška šedého (*H. pallida*). Jen při zpěvu samci sedají až na koncích větví, takže jsou dobře pozorovatelní, a zároveň si ornitolog zafixuje hlasové rozdíly mezi oběma druhy. Zpěv se jen vzdáleně podobá zpěvu našeho sedmihláška hajního (*H. icterina*), protože na rozdíl od něj zřídka imitují zvuky pochycené v okolí. Evidentně byl na Pelješci mnohem četnější sedmihlášek šedý. Oba druhy mají centrum rozšíření především ve východním Středomoří a v jihozápadní Asii, odkud zasahují až do Chorvatska.

Okraje macchie a křovinaté porosty v členité krajíně ožívají dva poměrně hojné druhy zástupců čel. tuňhýkovitých (*Laniidae*). Tuňhýk obecný (*Lanius collurio*) je v ČR na příhodných lokalitách určitě hojnější, kdežto teplotomilnější tuňhýk rudohlavý (*L. senator*) v Česku jako hnízdící druh vymizel koncem 20. stol. Na Pelješci jsme se s ním setkali na dvou místech náhorního polje a vždy šlo o několik jedinců s výrazným teritoriálním chováním. Samci obhájovali svůj hnízdní okrsek a občas se při hranicích hašteřili se sousedem, jednou se svářili dokonce ptáci tři. I přitom však byli ostražití a rozlétlí se, jakmile útěková vzdálenost klesla asi pod 20 m. Někteří jedinci se však dokáží adaptovat na blízkost člověka, jak dokládá samec opakovaně vysedávající na vrcholku mohutného datlovníku přímo uprostřed Sreseru. V porostech a především na travnatých plochách jsme běžně narazili na dudky chocholaté (*Upupa epops*), rozvázně krácející za typického pocukávání hlavou a slídící po větších bezobratlých. Nejsou nijak plaší, ale vyletí-li, pak ve vzduchu vynikne výrazná, černobílá kresba. Po několika metrech se třepotavým letem opět snou třeba mezi pokroucené kmínky vinné révy a pokračují ve sběru potravy.

V ovocných sadech, vinicích i olivových hájích hnízdí jednotlivé páry strnadů černohlavých (*Emberiza melanocephala*, viz obr.). Kontrastně vybarvení samci posedávají za hlasitého zpěvu na oblíbených pozorovatelných (každý jich pravidelně střídá několik) a obhájují teritorium. Jadranské a italské pobřeží jsou nejzápadnější výspou tohoto druhu, který jinak obývá východní Středomoří a Malou i Střední Asii. U nás byl zaznamenán pouze jedenkrát v 19. stol. a dvakrát ve 20. stol. Příbuzný, ale na Pelješci méně hojný strnad cvrčivý (*Emberiza cirius*) sice svým areálem zasahuje do východního Středomoří také, ale těžiště výskytu leží na centrálním a západním pobřeží Středozevního moře a v jihozápadní Evropě, takže i u nás se vyskytuje poněkud pravidelněji než strnad černohlavý. Zpěv je výrazný, ale monotónní cvrčení přednášené z vyvýšených posadů.

Nejsušší, zpravidla silně svažité lokality, např. masív Sv. Iliji nad Orebičem, využívají jako hnízdiště skalníků zpěvný (*Monticola saxatilis*) nebo bělořit okrový (*Oenanthe hispanica*, viz obr.). Řídká vegetace asi bude limitujícím kritériem hnízdní hustoty, takže přes několikahodinový pobyt ve vhodném prostředí jsme skalníka zahlédli jen jednoho a dvakrát se objevil jednotlivý bělořit. Skalník zpěvný je na skalnatých terénech jižní Evropy běžným druhem, k nám zasahuje severní hranice rozšíření, takže ojedinělé hnízdní bylo zaznamená-

no jen vzácně, naposledy asi před 30 lety. Bělořit okrový u nás nehnízdí, jeho areál zahrnuje kromě Středomoří i Malou a Střední Asii. Velmi hlasitý zpěv je slyšet do značné vzdálenosti a samci při něm často vyletují z původního místa přednesu vysoko nad terén, kde přitisknou křídla k tělu a padají jako kamen o mnoho desítek výškových metrů dolů podél úbočí, odkud za chvíli již zní jejich jednoduchá, ale poměrně melodická písnička. Výrazným hlasem a hlučnými přelety nás na stejné lokalitě upoutalo hejtko orebic horských (*Alectoris grecca*), které dosahují velikosti koroptve, ale jsou pestřeji zbarvené. Patří k oblíbené lovné zvěři od Itálie po Střední Asii. Bez ohledu na české druhové jméno ožívují suché skalnaté biotopy od nížin po velehory.

Z dravců jsme pozorovali minimum druhů a jedinců. Kromě dvou kání lesních (*Buteo buteo*) si pozornosti zaslouží jen jeden orel nejmenší (*Hieraaetus pennatus*) nad horní hranici borových lesů na svazích Sv. Iliji. I když jsme se nevyhýbali večerním procházkám kolem Sreseru a pravidelně sedávali po soumraku na balkoně penzionu, ze sov jsme zaznamenali jen několik výřečků malých (*Otus scops*, viz obr.). Slůvk „jen“ je však třeba brát s určitou rezervou. Za tichého večera bylo z balkonu slyšet monotónní houkání dvou samců současně, dalšího jedince jsme slyšeli a vyplašili z vysokých cypřišů při dopolední kontrole hřbitova poblíž obce Janjina. Výřeček malý je bezkonkurenčně nejhojnější jihoevropskou sovou, v potravě převládá větší noční hmyz lovený v letu nebo sbíraný ze země či z povrchu vegetace. U nás hnízdí jen výjimečně v nejteplejších oblastech, ale v posledních letech se šíří a početnost se nadále zvyšuje. Z nočních lovců hmyzu se běžně již za soumraku předváděli nad olivovými sady i těsně podle pobřeží proletující lelci lesní (*Caprimulgus europaeus*).

Kamenité mořské pobřeží hostí jen málo druhů vodních ptáků, aspoň od května do října, kdy jsme po řadu let jadranské pobřeží navštěvovali. Jediným hojnějším opeřencem je racek bělohlavý (*Larus cachinnans*), který byl dříve považován za pouhý poddruh racka stříbřitého (*L. argentatus*). Oba druhy dosahují velikosti domácí kachny a kromě šedého pláštíku jsou bílí. V potravě převládají ryby a zdechliny, ale loupí také vejce nebo ptáč mláďata. Zkušeně využívají odliv k prohledávání míst, která jsou po většinu doby zaplavena vodou, a přijdou si přitom na svůj podíl plodů moře. Na chorvatském pobřeží hnízdí racek bělohlavý nejčastěji na malých neobydlených ostrůvcích poblíž pobřeží. Jedno z hnízdišť leželo několik set metrů od nábreží ve Sreseru a silným stativovým dalekohledem se dalo dobře pozorovat krmení asi jen několik dnů starých mláďat. Jejich rodiče patrně zaletují za potravou i řadu kilometrů od kolonie a nedospělí ptáci se potulují podél celého pobřeží. Nejčastěji je vidíme odpočívát na kamenech nad příbojovou linií nebo při slídění po potravě při pomalém patrolovacím letu. U nás hnízdí výjimečně jednotlivé páry u rybníků. Náš nejpočetnější příslušník r. *Larus*, racek chechtavý (*L. ridibundus*) na Jadranu nehnízdí, ale hejtnka se pravidelně soustřeďují u potravních zdrojů ve větších přístavech (Split, Makarská, Dubrovnik).

Z jiných vodních ptáků jsme opakovaně pozorovali jen jednotlivé kormoraně malé (*Phalacrocorax pygmaeus*), jak posedávají na pobřežních kamenech a suší křídla

v charakteristickém postoji pravděpodobně po úspěšném lovu ryb. V Chorvatsku hnízdí v koloniích při sladkých vnitrozemských vodách, ale nehnízdí ptáci se kolem mořského pobřeží toulají celoročně. Příslušníci hnízdních kolonií se po vylétnutí mláďat na pobřeží přesouvají také, ale až koncem léta.

Obce obývají druhy důvěrně známé i z ČR. Mezi hojnými vrabci domácími (*Passer domesticus*) jsme nepozorovali ani jednoho samce s větším podílem černé barvy na hrudi, která charakterizuje vrabce domácího italského (*P. d. italicus*), který Středomoří obývá také. V polovině května už bylo v plném proudu hnízdní hojných vlaštovek obecných (*Hirundo rustica*) a jiříček obecných (*Delichon urbica*). Po zkušnostech z Istrijského poloostrova a okolí města Ulcinj v Černé Hoře nás zklamala nepřítomnost vlaštovek skalních (*Hirundo daurica*), tzv. daurských vlaštovek. Museli jsme dát za pravdu odborné literatuře, která jako jediné hnízdiště na Jadranu uvádí právě jen výše zmíněné oblasti, jinde vlaštovky skalní nehnízdí.

Nad obcemi, pobřežím i kolem svahů v hojnosti loví rorýs obecný (*Apus apus*). Na rozdíl od ČR nehnízdí jen na budovách, ale i v puklinách skalních stěn. Pouze tam hnízdí velice podobný, avšak vzácnější rorýs šedohnědý (*A. pallidus*), který se od rorýse obecného liší světlejším zbarvením a měkce cvrčivým hlasem. Areál zahrnuje jen Středomoří a hnízdiště v Dalmácii leží při jeho severním okraji. U nás se nevyskytl nikdy, kdežto větší příbuzný — rorýs velký (*A. melba*) výjimečně zalétl. Na Pelješci je však tento pták s téměř půlmetrovým rozpětím křídel v hnízdní době vzácný, takže jsme pozorovali jen jednotlivce.

K lovcům létajícího hmyzu patří i nápadně zbarvené vlny pestré (*Merops apiaster*), rorýsům nebo vlaštovkám nepřibuzné. Hnízdí koloniálně v hlinitých nebo písčítých stěnách, ale nám se žádné hnízdiště na Pelješci objevit nepodařilo, i když přeletující vlny jsme pravidelně viděli nebo slyšeli v každé denní době. Někdy lovily tak vysoko, že byly pouhým okem nerozeznatelné, ale prozradil je charakteristický cvrčivý trylek, kterým se neustále při přeletech ozývají. Vlna pestrá patří k nečetným ptacím druhům, které se z původních hnízdišť v teplejším pásu Eurasie během 20. stol. šířily k severu a západu. Starší údaje o hnízdní v ČR jsou opravdu nahodilé, ale v posledních letech hnízdí celé skupiny (asi 20–100 párů) na nejteplejších územích státu pravidelně.

Uvedený výčet ptáčích druhů není vyčerpávající, zaměřili jsme se hlavně na ptáky, kteří u nás nežijí nebo se vyskytují jen sporadicky, a tudíž jsou atraktivní pro české ornitology. Bohužel nám omezená doba pobytu na Pelješci nedovolila exkurzi do vyhlášené ptáč lokality v deltě řeky Neretvy, která je od Stonu vzdálená jen několik desítek kilometrů po Jadranské magistralě. I když tato původně bažinatá nížina o ploše skoro 200 km² při mořském pobřeží byla v 2. pol. 20. stol. částečně meliorována a přeměněna na ovocné sady nebo zelinářská pole, zbývá ještě dost místa pro existenci vodního ptactva, pro které byla vyhlášena i rezervace. Protože je suchou nohou nepřístupná, zájemci si v informačním centru mohou najmout loďku s průvodcem, který je atraktivními lokalitami s volavkami, ibisy, kolpíky nebo pelikány proveze.